

О.Є. Гудзь, докт. екон. наук, професор
Державний університет телекомунікацій, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОЗАХИЩЕНІСТЮ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. В сучасних умовах нестабільності функціонування економічного простору України, формуванні якісно нових економічних реалій, потребує активізації та інтенсифікації інноваційна діяльність підприємств, оскільки вона є платформою забезпечення економічного зростання та найважливішим чинником підвищення ефективності виробництва, забезпечуючи постійне оновлення і поліпшення вживаних технологій і випуск нової продукції реалізацію наукових досягнень та винаходів. Розробка інноваційних продуктів підприємствами завжди характеризується ризиком, а відмова від інноваційної діяльності може призвести до втрати підприємством своїх ринкових позицій. Інноваційні перетворення, в результаті яких ростуть невизначеність і ризик, особливо гостро вип'ячують проблему ризикозахищеності інноваційної діяльності підприємств, оскільки вони працюють в різноманітних умовах конкурентного середовища, маючи різний економічний потенціал. У зв'язку з цим у кожного підприємства виникають специфічні ризики властиві тільки йому, тому питання забезпечення інноваційної стабільності підприємств набуває все більшого значення, водночас розширюючи спектр та багатоваріантність підходів до розв'язання означеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки збільшилася кількість наукових досліджень і публікацій провідних зарубіжних та вітчизняних науковців та практиків з проблем виявлення причин виникнення ризиків та управління ризикозахищеністю інноваційної

діяльності підприємств. Особливо помітні розробки здійснили: Т. Андерсен, В. Андрійчук, В. Базилевич, В. Борисова, Х. Грюнінг, О. Гудзинський, Е. Кох, Р. Кук, М. Малік, С. Навроцький, В. Онегіна, О. Олійник, Р. Пікус, А. Поддєрьогін, П. Стецюк, П. Саблук, А. Чупіс, Л. Федулова, Й. Шумпетер, та інші. Незважаючи на існуючий значний науковий доробок з розгляду цієї проблематики та акцентуючи увагу на вагомості праць вказаних вчених, все ж слід відмітити, що питання управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємств у стратегічному вимірі розглядалися вченими лише фрагментарно і викликають дискусії у наукових колах, що означає простір для подальшого розгортання наукових пошуків.

Метою статті є висвітлення сучасних підходів до стратегічного управління ризиком і ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємств, демаскування чинників які впливають на ці процеси та обґрунтування необхідності розробки авторського підходу та окреслення напрямів і можливостей щодо побудови карти ризиків та ризик-профілю інноваційної діяльності сучасного підприємства, що сприятиме формуванню надійної системи його ризикозахищеності в нових вимірах економічного простору.

Виклад основного матеріалу. Варто звернути увагу, що проблема ризиків тісно переплітається з проблемою невизначеності (неточності, недостатності, неповноти, невірогідності, ненадійності) наших знань про умови і процеси, що протікають у об'єкті, якій нас цікавить та зовнішньому середовищі, з імовірнісним характером виникнення небажаних подій. Т. Андерсен та П. Шредер [7] вважають, що на сьогодні, коли відбуваються корпоративні скандали і великі фінансові невдачі, підвищується актуальність ефективного управління ризиками. Суттєві досягнення в теорії управління ризиками німецької наукової школи, яка, ґрунтуючись на класичних працях Л. Заде, отримала значні результати з оцінки ризику з використанням нечіткої логіки та нечітких множин. І. Кох у публікації [9] розглядає застосування нечітких моделей для аналізу даних і розвідки. Істотні

досягнення у розробленні сучасної теорії з оцінки ризику, використовуючи нечітку логіку та нечіткі множини, японської наукової школи (Мамдані, Сугено, Цукамото) [14]. А. Гріфін [10], маючи великий досвід з управління репутацією компанії, на конкретних прикладах проводить аналіз ефективних та помилкових дій корпорацій зі створення, управління власною репутацією та репутаційними ризиками. У книзі англійських економістів – Т. Бедфорда і Р. Кука [8] – розглядаються фундаментальні поняття невизначеності, її відносини з імовірністю, межі з кількісною оцінкою невизначеності.

Ризикозахищеність підприємства – це забезпеченість життєво-важливих інтересів і потреб системи підприємства від всього спектра зовнішніх і внутрішніх загроз, різних за своєю природою [1 с. 56]. Системний підхід визначає ризикозахищеність як властивість системи, що забезпечує її сталий і стабільний розвиток в умовах виникнення різних видів ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища. Тобто, це така характеристика системи, яка дає змогу звести до мінімуму, а у кращому випадку, і повністю позбутись негативних наслідків впливу ризиків різноманітної природи [6 с. 17]. Ризикозахищеність відображає здатність системи ефективно протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, здатність адекватно і швидко змінювати свою внутрішню структуру відповідно до динамічних умов. Управління ризикозахищеністю – багатоступеневий процес, який має на меті зменшити або компенсувати втрати, шкоду на підприємствах у ризикових ситуаціях.

Наукові підходи до трактування сутності, джерел походження і провідних складових ризиків інноваційної діяльності є доволі неоднозначними. Так, М.В. Грачова [2] та І.Ю. Івченко [3] визначають інноваційний ризик як імовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємством коштів у виробництво нових товарів і послуг, що, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку. Кінцева мета стратегічного управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності має відповідати цільовій функції підприємства: отримання максимального прибутку за оптимального, прийняттого співвідношення прибутку і ризику. Критеріями

ризикозахищеності інноваційної діяльності підприємства можуть бути такі показники: ймовірність досягнення цілі (запланованої величини прибутку, оновлення виробництва); фінансова рівновага; обсяг інноваційної діяльності та її прибутковість тощо.

Нині спостерігається стримування інноваційної діяльності підприємств. Створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, а також використанням раціоналізаторських пропозицій займалися лише 2283 підприємства, майже дві третини з них це промислові підприємства. При цьому, третина промислових підприємств, які займалися передовими технологіями, зосереджена у м. Києві, 12,8% – у Харківській, 10,1% – Дніпропетровській, 8,4% – Донецькій, 3,9% – Луганській, 3,4% – Миколаївській областях. Цікаво, що інноваційна активність у підприємств за останні п'ять років не перевищувала 7,1 %. У країнах Великої сімки кількість підприємств, які впроваджують інновації становить 70–80 %.

Світ не пригальмує в своєму поступу, щоб дати підприємствам можливість озирнутися. Нині підприємства України характеризуються технологічною відсталістю від більшості інших країн за показниками економічного розвитку: 69 місце за індексом конкурентоспроможного зростання (Growth Competitiveness Index), 83 місце з 99 країн за індексом технологічного розвитку рівня (Technology Index), 52 місце з 134 – у сфері формування факторів інноваційного розвитку і 65 – за оснащеністю сучасними технологіями. Найпоширенішою причиною низької інноваційної активності підприємств часто називають відсутність фінансових ресурсів для фінансування інноваційної діяльності, що є характерним для українських підприємств. Підприємства, здійснюють фінансування інноваційної діяльності в межах 10% від отриманого прибутку підприємства, а витрати на здійснення ризик-менеджменту інновацій не перевищують 1-2% від прибутку підприємства.

Нині, враховуючи коливання курсу гривні, фінансування досліджень в Україні у 15-20 разів менше, ніж в середньому в Європейському союзі. Середній кошторис однієї НДР у 2013 році склав 233 тис. грн. (що за існуючого курсу менше, ніж, зокрема, річна стипендія одного німецького аспіранта). Частка загального обсягу фінансування НДР у ВВП становила 0,77%, у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету лише 0,33%. Загалом основні джерела фінансування НДР в Україні розподіляються між державним бюджетом (понад 48%), бізнесом (30%) та іноземними донорами (близько 22%) [9]. Цікаво, що інновації на підприємствах здійснюються переважно задля оновлення та диверсифікації продуктів, збільшення частки ринку, скорочення витрат виробництва послуг, зниження матеріальних витрат, забезпечення сучасних стандартів якості продукції та послуг тощо.

Український бізнес та зовнішні інвестори надають перевагу проведенню досліджень на підприємствах, лише кожне десяте підприємство з технологічними інноваціями придбало зовнішні НДР. Як результат, обсяг реалізованої інноваційної продукції склав лише 3,3% (лише 1,5% – реалізовано за кордон). Високі місця у світових рейтингах конкурентоспроможності національних економік займають лише ті країни, підприємства яких займаються освоєнням інновацій: Фінляндія, Велика Британія, Нідерланди, Сінгапур, Японія, США, Південна Корея, Ірландія [4, с. 246]. Інновації мають здатність швидко змінювати цілі сектори економіки та приносити величезні економічні, соціальні та фінансові зиски країнам, які створюють для них сприятливе середовище [11]. Тобто для більш ефективної реалізації своїх можливостей підприємства мають переходити від поодинокого освоєння впроваджень нововведень до масштабного комплексного процесу щодо генерування та впровадження інновацій, а саме, стати на шлях інноваційного розвитку.

Міжнародні експерти визначають 4 чинника низької інноваційної активності вітчизняних підприємств: домінуюча частка традиційних галузей, які не є науково інтенсивними; висока інфляція, коливання курсу, високі

процентні ставки не створюють сприятливого інвестиційного клімату; існуючі інструменти підтримки інновацій (інвестиційні фонди, технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій тощо) обмежені у фінансових можливостях; для банків більш привабливим є кредитування інших видів підприємницької діяльності [12].

Керівники підприємств досить серйозною перешкодою щодо освоєння інновацій вважають занадто високі ризики та первинні витрати на інновації, невизначений попит на інноваційну продукцію та наявність сильних конкурентів.

Виявлено, що кожне підприємство, здійснюючи свою інноваційну діяльність, піддається великій кількості ризиків, зумовлених невизначеністю результату, характерною для інноваційної діяльності. Ризики супроводжують всі стадії розробки та впровадження інновацій. Майбутнє неможливо передбачити. Стратегічний підхід від повсякденного управління відрізняється прагненням досягти визначеної мети та далекоглядністю, підбором найбільш оптимальних сценаріїв і умінням переходити від одного сценарію ризикозахищеності до наступного в найбільш сприятливий момент. Проблема визначення стратегій управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємства, зосереджена в тому, що майбутня конкурентоспроможність та успішність підприємства не визначається існуючими умовами та регламентами. Таким чином, необхідно переглянути, що представляє цінність для бізнесу, а що ні. Так, Hewlett-Packard отримує більшу частку прибутку на товарах, яких рік назад ще навіть не випускали. Microsoft: Windows '95 були запущені по всьому світу за один день. Нова бізнесова реальність вимагає набагато більшої гнучкості. ІТ-гуру Кевін Келлі влучно відмітив: „Нині, багатство генерується за допомогою інновацій”. Інновації – це не просто питання технологій. Прагнучи забезпечити інноваційність на всіх рівнях, необхідно переглянути усі аспекти діяльності підприємства, а саме: стратегію, швидкість впровадження накопиченого досвіду і шляхи більш раціональної організації роботи підприємства.

Звертаємо увагу, що в інноваційній діяльності прагнення до мінімізації ризику рівнозначне відмові від інновацій взагалі, оскільки розроблення й впровадження новинок завжди пов'язані з ризиком. Майбутнє належить тим, хто виходить за усі обмеження, тим, хто ризикує, нехтує нормами і встановлює нові правила. Ризик, динаміка і постійне творення – рушійні сили підприємства. Інновація вимагає експериментів. Експерименти ризиковані. Помилки – це просто частина культури інновації. „Прийміть це, і ви станете сильніші”, – радить Альберт Ю, старший віце-президент Intel.

Ефективне стратегічне управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності має бути спрямоване на оптимізацію співвідношення очікуваного прибутку й ризику; корисним інструментом для зниження невизначеності й покращення такого співвідношення є збирання додаткової інформації. При цьому, в управлінні ризиками в інноваційній діяльності підприємств важливу увагу слід приділяти життєвому циклу інновації на підприємствах. Нині, „щоб втримати конкурентоспроможну позицію, все більше підприємств розробляють нові бізнес-моделі, підкріплюючи свої нововведення стратегічним інструментарієм”[13 с. 2]. Формування системи стратегічного управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності на підприємстві необхідно здійснювати в чітко визначеній послідовності: діагностика ризикозахищеності; квантифікація ризику; побудова карти ризиків та ризик-профілю інноваційної діяльності підприємства; вибір методів впливу на ризик; прийняття рішень.

Для діагностики ризикозахищеності інноваційної діяльності підприємства доцільно використовувати показники-індикатори ризику: показники прибутковості, платоспроможності, ефективності та продуктивності виробництва; індекси фінансової рівноваги, маневреності, автономії. Важливим кроком після виявлення усіх можливих ризиків інноваційної діяльності є так звана квантифікація ризику, тобто кількісне вираження ймовірності виникнення кожного такого ризику та оцінка його впливу на освоєння інновацій.

Карта ризиків інноваційної діяльності підприємства представляє собою наочний огляд найважливіших характеристик ризиків та загроз. Розробка карти ризиків інноваційної діяльності необхідна для перевірки і обґрунтування діючої стратегії підприємства і можливостей підприємства для генерації додаткової дохідності. Карта ризиків підприємства формується за двома блоками: ідентифікації ризиків; та детальний опис ризикових ситуацій. Методом експертної оцінки будується ризик-профіль інноваційної діяльності конкретного підприємства. Експерти пропонують різноманітні варіанти виділення різновидів ризиків як узагальнено, так і з врахуванням сфери діяльності підприємства і його галузевої специфіки. Ризик-профіль інноваційної діяльності підприємства – це фундамент стратегічного управління ризикозахищеністю підприємства, основні етапи побудови якої включають: оцінку ризиків та загроз підприємства на основі формування матриці ризиків; визначення підходів і розробку методів нейтралізації прояву ризиків; розподіл відповідальності і компетенції за ризикові події.

Результати побудованої карти ризиків та ризик-профілю інноваційної діяльності підприємства використовуються при: оцінці нівелювання ризиків; оптимізації стратегії управління за критерієм ризикозахищеності; планування витрат на підтримку системи ризикозахищеності підприємства.

В результаті успішні стратегії управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності стають ключем до конкурентної переваги підприємства. „Важкі часи дають вам сміливість мислити про неймовірне”, – стверджував президент Intel Енді Гроув. І одне відомо напевно: найважливіші вміння та відповіді завтрашнього дня не спираються на уміння і відповіді дня сьогоднішнього. Успіх можуть принести здатності менеджерів поєднувати нові технології, інститути та цінності в самих незвичайних комбінаціях.

Прийняття стратегічних управлінських рішень щодо ризикозахищеності інноваційної діяльності підприємства має базуватися на наступних принципах: не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити

власний капітал; необхідно завжди враховувати наслідки ризику; не можна ризикувати великим заради малого; позитивне рішення приймається тільки в разі відсутності сумнівів, якщо вони є, то потрібно приймати превентивні заходи щодо зниження ризиків. Описані вище принципи мають загальний характер, тобто є сукупністю логістичних прийомів та правил схвалення рішень, якими слід керуватися за будь-яких обставин. Обов'язково, при фільтрації та відборі стратегій приймаються до уваги часові обмеження.

Висновок. Узагальнюючи теоретичні положення та результати практичних досліджень можна стверджувати, що платформою стратегічного управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємства є цілеспрямований пошук і організація роботи зі зниження ризику, отримання і збільшення віддачі в невизначеній ситуації. Таким чином, формування стратегій управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємства має орієнтуватися: на постійні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі; на конкретну нішу на ринку та серед конкурентів; на відсутність єдиного детермінованого курсу інноваційного розвитку; на використання усіх ресурсів, потенційних резервів та можливостей; на посилення своїх конкурентних позицій; на тривалу перспективу; на мінімізацію ризиків і нарощення ефективності виробництва; на використання інтелектуального потенціалу працівників підприємства; на освоєння нових ресурсозберігаючих та екологозахисних технологій. Інноваційна діяльність проходить свої етапи нерівномірно, з наявними періодами зростання та спаду, кількісних й якісних змін в економіці, позитивних, негативних тенденцій та повинна розглядатися у певному періоді часу. Обґрунтовано, що важливою складовою формування стратегічного управління ризикозахищеності підприємства є побудова карти ризиків та ризик-профілю інноваційної діяльності підприємства. Досвід ризик-менеджменту засвідчує наявність унікальності інноваційних ризиків на будь-якому підприємстві, тому слід розробляти специфічну для кожного окремого підприємства карту ризиків та будувати його ризик-профіль, зміст якого

залежить від масштабів, потенціалу, складності конкретного підприємства, ступеню розвиненості виробничої інфраструктури та його кооперації, інтеграційних та кластерних зв'язків, стилю управління і багатьох інших індивідуальних характеристик. Запропонований підхід до формування стратегій управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємства може бути корисними для вітчизняних підприємств сприятиме їх інноваційному розвитку, підвищенню їх конкурентоспроможності та нарощенню ефективності.

Бібліографічний список. 1. Антикризисное управление: учебн. пособ. – В 2-х т. – Т. 2: Экономические основы / отв. ред. Г.К. Таль. – М.: Изд-во „Инфра-М”, 2004. – 432 с. 2. Грачева М.В. Управление рисками в инновационной деятельности / М.В. Грачева, С.Ю. Ляпмина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 351 с. 3. Івченко І.Ю. Економічні ризики / І.Ю. Івченко. – К. : ЦНЛ, 2004. – 304 с. 4. Івченко В. Становлення та розвиток національної інноваційної системи України як передумови побудови конкурентоспроможної економіки держави / В. Івченко // Стратегія розвитку України. – 2007. – № 1/2. – С. 246–252. 5. Статистичний збірник "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" Архів Дежкомстату - 2013 рік. 6. Хохлов Н.В. Управление риском: учеб. пособие для вузов / Н.В. Хохлов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с. 7. Andersen T. Strategic Risk Management Practice: How to Deal Effectively with Major Corporate Exposures / T. Andersen, P. Schroder. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 268 p. 8. Bedford T. Probabilistic Risk Analysis: Foundations and Methods / T. Bedford, R. Cooke. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 414 p. 9. Cox E. Fuzzy Modeling and Genetic Algorithms for Data Mining and Exploration (The Morgan Kaufmann Series in Data Management Systems) / E. Cox. – San Francisco : Morgan Kaufmann Publishers, 2005. – 530 p. 10. Griffin A. New Strategies for Reputation Management: Gaining Control of Issues, Crises & Corporate Social Responsibility / A. Griffin. – London : Kogan Page, 2007. – 184 p. 11.

http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/15_research_development.pdf. 12.
<http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/opencms/information/count> 13. Jay L. Abraham MetaMorphic Innovation: a Power Tool for Breakthrough Performance [Електронний ресурс] / Jay L. Abraham, Daniel J. Knight // Strategy & Leadership. – 2000 – V. 28 – Режим доступу: http://www.ergen.gr/files/Metamorphic_Innovation.pdf 14. Mamdani E. An Experiment in Linguistic Synthesis with Fuzzy Logic Controller / E. Mamdani, S. Assilian // Int. J. Man-Machine Studies. – 1975. – Vol. 7. – № 1. – P. 1-13.

Гудзь О.Є. Стратегічне управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємств

У статті висвітлено сучасні підходи до стратегічного управління ризиком і ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємства. Розкрито чинники які впливають на ці процеси. формування стратегій управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємства має орієнтуватися: на постійні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі; на конкретну нішу на ринку та серед конкурентів; на відсутність єдиного детермінованого курсу інноваційного розвитку; на використання усіх ресурсів, потенційних резервів та можливостей; на посилення своїх конкурентних позицій; на тривалу перспективу; на мінімізацію ризиків і нарощення ефективності виробництва; на використання інтелектуального потенціалу працівників підприємства; на освоєння нових ресурсозберігаючих та екологозахисних технологій. Для діагностики ризикозахищеності інноваційної діяльності підприємства доцільно використовувати показники-індикатори ризику: показники прибутковості, платоспроможності, ефективності та продуктивності виробництва; індекси фінансової рівноваги, маневреності, автономії. Обґрунтовано необхідність та запропоновано технологію побудови карти ризиків та ризик-профілю сучасного підприємства. Досвід ризик-менеджменту засвідчує наявність унікальності інноваційних ризиків на будь-якому підприємстві, тому слід розробляти

специфічну для кожного окремого підприємства карту ризиків та будувати його ризик-профіль, зміст якого залежить від масштабів, потенціалу, складності конкретного підприємства, ступеню розвиненості виробничої інфраструктури та його кооперації, інтеграційних та кластерних зв'язків, стилю управління і багатьох інших індивідуальних характеристик. Запропонований підхід до формування стратегій управління ризикозахищеністю інноваційної діяльності підприємства може бути корисними для вітчизняних підприємств сприятиме їх інноваційному розвитку, підвищенню їх конкурентоспроможності та нарощенню ефективності.

Гудзь Е.Е. Стратегическое управление рискозащищенностью инновационной деятельности предприятий

Ключові слова: Стратегічне управління, ризикозахищенність, інноваційна діяльність, підприємство

Ключевые слова:

Keywords: